

УДК 303.4:37.011.3--057.8]:070.16

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.14>

Марина РЯБІНІНА

аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4681-1119

Бібліографічний опис статті: Рябініна, М (2023). Дослідження думки студентства щодо проблеми медіаманіпуляцій за допомогою фактчекінгу. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 98–103, doi <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.14>

ДОСЛІДЖЕННЯ ДУМКИ СТУДЕНТСТВА ЩОДО ПРОБЛЕМИ МЕДІАМАНІПУЛЯЦІЙ ЗА ДОПОМОГОЮ ФАКТЧЕКІНГУ

Засоби масової інформації відіграють одну з ключових ролей в житті суспільства, мають надзвичайний медіаманіпулятивний ефект. Останнім часом медійні потоки насичені елементами впливу – дезінформації та маніпуляції. Так звані «інформаційні війни», особливо в онлайн-форматі, особливо за минулий рік стали більш маніпулятивними та руйнівними для світової спільноти.

У сучасному світі розвинулося багато видів сугестивного впливу та підсвідомого тиску як на окрему людину, так і на суспільство в цілому, особливо за допомогою Інтернет-ЗМІ. Розвиток інформаційних технологій дає змогу володіти над усіма видами управління свідомістю людей, у той час як пропаганда та поширення дезінформації, особливо під час російсько-української війни, є прикладом маніпуляцій та підсвідомого навіювання інформації. З метою маніпулювання та управління соціумами наразі використовуються медіа-технології, які генерують у негативні ідеї, стереотипи, установки, моделі поведінки.

У статті нами розглядаються питання дослідження думки студентства щодо проблеми маніпуляцій у медіапросторі. В умовах інформаційної агресії з боку Росії, направленої проти України та світу в цілому, дослідження проблеми маніпуляцій у медіапросторі, особливо медіа-вплив на студентство, є надважливим і актуальним. Одним з основних показників для вивчення, аналізу оцінки студентської думки та медіа-аграмотності, а також з метою подальшого вироблення соціально-педагогічної стратегії протистояння маніпуляційній зброї у засобах масової інформації є дослідження щодо ставлення молоді до означеної проблематики.

З боку гуманітарних дисциплін, особливо соціальної педагогіки, та соціальної психології, обрана нами тема дослідження залишається відкритою і остаточно не дослідженою. Теоретичний аналіз та емпіричні дослідження потрібні для глибшого розуміння процесів протидії маніпуляціям, набуття уміння розпізнавати маніпулятивні технології, вчасно запобігати небажаним маніпулятивним проявам, професійно застосовувати інструментарій протидії сугестивним впливам.

Видом соціально-психологічного впливу, який здійснюється через пресу, телебачення, Інтернет-ЗМІ, білборди, соціальні мережі є медіаманіпуляція. Маємо наголосити, що за основу соціологічного дослідження ми обрали потужний та дієвий інструмент – фактчек, а саме: викриття маніпуляцій та фактичних спекуляцій на тему російсько-української війни. Фактчекінг – це перевірка фактів та тверджень на точність та правдивість. Отже, за методологію проведення опитування ми взяли правило перевірки фактичних тверджень із різних світових медіаресурсів.

Нами використано такі наукові методи, як опрацювання наукових джерел; пошук та обробка інформації на тему медіаманіпуляцій, фейковості, фактчекінгу; теоретичний аналіз інформаційного простору на наявність маніпулятивних технологій; опитування та порівняння думки студентства з України та Польщі щодо обізнаності протидії поширенню дезінформації.

Ключові слова: медіаманіпуляції, фактчекінг, медіакомпетентність, дезінформація, теорія інюкуляції, студентство.

Marina RIABININA

Postgraduate Student at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4681-1119

To cite this article: Riabinina, M. (2023). Doslidzhennya dumky studentstva schodo problemy mediamanipulyatsiy za dopomohoyu faktchekingu [Research of students' opinion on the problem of media manipulations using fact-checking]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 98–103, doi <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.14>

RESEARCHING STUDENTS' OPINIONS ON THE PROBLEM OF MEDIA MANIPULATION THROUGH FACT-CHECKING

Mass media play a key role in the life of society and have an extraordinary media manipulative effect. Recently, media flows have been saturated with elements of influence – disinformation and manipulation. The so-called "information wars," especially in the online format, have become more manipulative and destructive for the global community over the past year.

In the modern world, many types of suggestive influence and subconscious pressure have developed on both individuals and society as a whole, especially through online media. The development of information technology makes it possible to control all types of people's minds, while propaganda and the spread of disinformation, especially during the Russian-Ukrainian war, is an example of manipulation and subliminal suggestion. In order to manipulate and control societies, media technologies are currently being used to generate negative ideas, stereotypes, attitudes, and behavioral patterns.

In this article, we consider the issues of studying students' opinions on the problem of manipulation in the media space. In the context of Russia's information aggression against Ukraine and the world as a whole, the study of the problem of manipulation in the media space, especially media influence on students, is extremely important and relevant. One of the main indicators for studying, analyzing the assessment of student opinion and media literacy, as well as for further development of a social and pedagogical strategy to counter manipulative weapons in the media, is research on the attitude of young people to this issue.

On the part of the humanities, especially social pedagogy and social psychology, our chosen research topic remains open and has not been fully explored. Theoretical analysis and empirical research are needed for a deeper understanding of the processes of countering manipulation, acquiring the ability to recognize manipulative technologies, preventing unwanted manipulative manifestations in time, and professionally applying tools to counter suggestive influences.

Media manipulation is a type of social and psychological influence that is carried out through the press, television, online media, billboards, and social networks. It should be emphasized that we have chosen a powerful and effective tool – fact-checking – as the basis for our sociological research, namely, exposing manipulations and factual speculations on the topic of the Russian-Ukrainian war. Fact-checking is the verification of facts and statements for accuracy and truthfulness. Therefore, we used the rule of fact-checking statements from various global media resources as the methodology for conducting the survey.

We used such scientific methods as the processing of scientific sources; search and processing of information on media manipulation, fake news, fact-checking; theoretical analysis of the information space for the presence of manipulative technologies; survey and comparison of the opinions of students from Ukraine and Poland on awareness of countering the spread of disinformation.

Key words: media manipulation, fact-checking, media competence, disinformation, inoculation theory, students.

Маніпулятивні впливи проникають в усі сфери життєдіяльності людини, стають усе більш вираженими, а подекуди навіть небезпечними. Однак недостатньо вивченим є питання про використання маніпуляцій у соціально-педагогічному процесі. Загальною метою наших досліджень із соціальної роботи у напрямі соціально-психологічних особливостей маніпулятивного впливу в освітньому середовищі, є систематичний аналіз проблематики маніпулятивного впливу на здобувачів освітнього процесу. Незважаючи на те, що тема маніпуляцій активно обговорюється представниками громадськості, стає предметом наукових дискусій, гострої полеміки, розгляд проблематики з наукової точки зору нараховує кілька десятків років. Це пояснюється опосередкованістю висвіт-

лення даної теми у контекстах інших, суміжних з нею явищ і процесів.

Під час російсько-української війни засобами масової інформації із неймовірною швидкістю поширюються фейки, що додає фейковим дописам неабиякої популярності та активності серед користувачів, у тому числі завдяки коментарям та репостам. Інформація про спростування фейків не так швидко потрапляє у поле зору, або взагалі не доходить до користувачів, що доведено під час численних соціологічних досліджень.

Так, Олександр Твердохліб та Галина Гайович (зосереджують увагу на такому різноплановому явищі, як сугестія, яке набуває все більшої актуальності у сучасному світі. Сугестивні технології зазвичай використовуються для отримання позитивного (потрібного) резуль-

тату. З огляду на це, науковцями зроблено припущення щодо можливості різного трактування сугестивних технологій впливу, у тому числі розглядати їх як маніпуляцію та навіювання. У контексті захисту інформаційного простору держави наголошено на важливості та необхідності більше уваги приділяти саме можливим негативним наслідкам такого впливу (Твердохліб, 2022; Гайович, 2022).

Fact-check, або перевірка фактичних заяв з часом стає все більш популярною, у зв'язку із суттєвою зміною у доступі до інформації та нагальною потребою користувачів опрацювати щоденно велику кількість новин, які надходять з медіа джерел, соціальних мереж, Інтернет-ресурсів. Звісно, неможливо перевіряти на достовірність інформацію стовідсотково, аналізувати усі твердження та новини, чи не належать вони до так званих fakenews.

Фактчекінг використовують для виявлення та спростування фейків та маніпуляцій. Власне, якщо фейк – це підробка, яка імітує справжню новину, викривляє дійсність, то набагато частіше в новинах, а також у соцмережах трапляються медіаманіпуляції. Маніпуляція у медіа – це напівправа, коли на якісь реальні факти нанизується брехня, або деякі факти замовчуються з метою подання найвигідніших або найбільш негативних.

Так, Олександр Гороховський автор та дослідник фактчек-проєкту «БезБрехні», стверджує, що завдяки потужному впливу цифрових технологій, інформація – це єдиний продукт у сьогодишньому світі, кількість якого подвоюється щоденно. Чисельність каналів генерації та поширення створюють потужний базис для використання тієї чи іншої інформації як засобу формування певної думки, стереотипу поведінки (Гороховський, 2017).

Так, під час наукового дослідження проблеми маніпуляцій в освітньому просторі, протягом квітня-червня 2022 року нами взято участь у проєкті Fleck Наукового об'єднання Collegium Invisibile за участі Fundusz Stypendialny Talenty Princeton Polish Society. Проєкт полягав у підтримці українських студентів та науковців досвідченими студентами та докторантами польських та зарубіжних університетів. Робота проводилася в парах відповідно до напрямку навчання студентів (аспірантів).

У польсько-українській співпраці, в рамках проєкту Fleck Наукового об'єднання Collegium Invisibile, нами спільно з польськими колегами проведено опитування «Факт або Фейк» з метою визначення рівня обізнаності українських та польських здобувачів освіти щодо запобігання негативному впливу засобів мас-медіа на молодь з метою глибинного дослідження проблеми маніпулятивних установок серед студентів.

Найкращий шлях уберегтися від фейків та дезінформації – сформувати якісне інформаційне поле, перевіряти сумнівну інформацію, медіа, які працюють за журналістськими стандартами, стежити за провіреними телеграм-каналами чи вайбер-групами. Таким чином, застосовуючи техніки й методи контрманіпуляцій, необхідно формувати поведінкову резистентність до спроб дезінформаторів втягнути користувачів у пропаганду.

Дослідниця впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни Наталія Аксьонова зазначає, що термін «медіа-вплив» використовується в соціальній психології та соціології для позначення шляхів впливу медіа на його аудиторію: її думки (уявлення) і поведінку. В той же час засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні та висвітленні громадської думки, поєднуючи світ з особистістю та відтворюючи самооцінку суспільства (Аксьонова, 2017).

За словами науковця Ірини Пуцята, користувачі соціальних мереж постійно бачать неправдиву інформацію, написану і поширену з метою підвищення інтернет-трафіку, у зв'язку з тим, що прямий ідеологічний тиск на реципієнта застосовується значно рідше, ніж раніше, з метою «ненав'язливого нав'язування» використовуються здебільшого маніпулятивні засоби та технології, а фейки використовуються як потужний засіб маніпулювання суспільною свідомістю (Пуцята, 2020, с. 171).

Об'єднавши наукові думки, взявши до уваги дослідження медіаманіпуляцій, особливо у Інтернет-просторі під поняттям «медіапростір» ми розуміємо соціальний простір, який включає в себе систему засобів масової комунікації; інформаційне середовище, у якому беруть участь як виробники так і споживачі інформації.

З метою дослідження проблеми маніпулювання свідомістю нами студентства проведене

опитування, аналіз та порівняння відповідей про дезінформацію серед студентства Варшавського університету та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Під час проведення соціологічного опитування нами поставлено за мету донести до студентства необхідність критичного ставлення до інформації, аналізувати новини, знаходити певні маркери, за допомогою яких можна відрізнити правдиву інформацію від фейків та маніпуляції.

Під час роботи зі студентами ми ставили наступні завдання:

навчити розрізняти дезінформацію, визначати маніпулятивний контент, шкідливі медіа-технології та пропагандистські наративи;

ознайомити з алгоритмом перевірки якості контенту українських та світових медіа;

опанувати провідні практики розвитку критичного мислення;

навчити досліджувати експертність інформаційних джерел;

розпізнавати ключові тактики військової пропаганди.

Під час наукового дослідження ми використали опитування як один з елементів моніторингу системи контролю за якістю освітньої діяльності у закладах вищої освіти. Процедура опитування студентів передбачала участь українських та польських студентів денної форми навчання 3–4 курсів «Бакалавр» та студентів денної форми навчання 1–2 курсів «Магістр».

Онлайн-анкетування проводилося за допомогою Google Forms анонімно, з дотриманням принципів конфіденційності.

Автором проводилося опитування серед студентів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини на констатувальному етапі експерименту дисертаційної роботи «Соціально-психологічні особливості маніпулятивного впливу в освітньому середовищі».

Опитування студентів соціологічного факультету Варшавського університету проводилося Анною Скибою, студенткою 2 курсу магістратури Варшавського університету, членкинею Collegium Invisibile. Науковими інтересами студентки є соціологія та антропологія здоров'я, соціологія Інтернету, соціальна пам'ять, міграції.

Також до проведення опитування залучалися органи студентського самоврядування та інші структурні підрозділи закладів вищої освіти.

Перед проведенням опитування респондентам коротко роз'яснено мету і завдання опитування; прояснено значення опитування для підвищення рівня освітньої діяльності у інституті; звернено особливу увагу на анонімність опитування студентів і на те, що результати опитування будуть використані тільки в узагальненому вигляді.

Одержані анкети одразу після проведення опитування опрацьовані особами, які організували та здійснювали проведення опитування, завдяки засобам автоматизації та детального аналізу відповідей респондентів.

В опитуванні взяли участь 39 студентів (24 українських студента та 15 польських студентів). Всього було 14 питань, серед яких шість новин, які студенти повинні були розпізнати як правду або брехню.

Мова йде про шість тверджень, основою яких були факти або фейки, тому ми запропонували студентам із двох країн відрізнити правдиву інформацію від дезінформації. Так, на питання «Звідки ви берете інформацію про війну в Україні?» більшість українських студентів зазначили Telegram-канали, тоді як серед польських студентів найбільша частина шукає інформацію у Інтернет-виданнях або користується Instagram.

Так, сьогодні месенджери, Телеграм або Вайбер, стали основними джерелами інформації не тільки для українців. У цих каналах можна швидко обмінюватися інформацією та повідомленнями серед мікросоціуму (сім'ї, колеги, друзі), а люди схильні більш довіряти повідомленням від близьких та знайомих. У той же час надмірна популярність серед месенджерів призвела до полегшення

поширювати фейкову інформацію, медіа-маніпуляції та фейки.

Виявилася цікавою інформація щодо відвідування курсів (тренінгів) з протидії маніпулюванню ЗМІ або медіаграмотності: 65 % українських респондентів не проходили таких курсів, а 35 % відповіли позитивно. Лише 20 % польських студентів відвідували подібні курси, а 80 % дали негативну відповідь. Отже, українська молодь більше зацікавлена питаннями медіаграмотності, що на нашу думку, пов'язано

з військовим станом та політичної ситуацією в країні.

На питання «Як часто ви стикаєтеся з фейковими новинами про війну?» серед опитаних польських студентів близько 30 % дали відповідь «кілька разів на тиждень», тоді як 37,5 % українців зустрічають її кілька разів на день. Слід зазначити, що 20 % опитаних польських студентів відповіли, що взагалі не цікавляться війною в Україні, тоді як цей відсоток серед студентів-українців становить 4 %.

На питання щодо перевірки джерела сумнівної інформації 52 % українців зазначили «час від часу» і 44 % «завжди», серед поляків – 60 % перевіряють час від часу, 13 % – завжди, 20 % що не зустрічається жодна інформація про війну, яка б викликала сумніви (9 % українців).

Найбільш інформативним видався розділ «Спробуйте відрізнити Фейк від Факту», який містив 6 завдань – актуальних новин про військову ситуацію в Україні з різних інформаційних ресурсів (українських, польських, міжнародних). Серед них було 3 повідомлення з офіційних джерел, і 3 – із сумнівних, означених неправдивими. У польських студентів були труднощі з новиною, яка отримана з офіційного каналу (73 % респондентів позначили її за фейкову). Аналіз показує, що українські та польські студенти справилися із завданням.

Відбір правдивих або фейкових новин респонденти проводили наступним чином: серед українців 52 % не перевірили інформації жодним чином та користувалися лише інтуїцією, 35 % – перевірили новини на достовірність. Підставами ж для того, щоб судити про те, правдива дана інформація чи фальшива серед студентів-поляків 67 % інтуїтивно надали відповіді на питання, 33 % перевіряли тільки деякі з новин. Серед способів перевірки достовірності інформації основними позначено: пошук першоджерела інформації; порівняння даних із декількома медіа-ресурсами; інформація, надана офіційними джерелами органів влади.

Результати опитування, узагальнений аналіз представлені нами у вигляді презентації під час підсумкової онлайн-конференції проекту Fleck Наукового об'єднання Collegium Invisibile, під час якої 17 пар студентів та аспірантів європейських країн представили результати співпраці та наукової роботи, обмінялися досвідом

та подальшими перспективами у науковій діяльності.

З проведеного опитування можна зробити висновок та припустити, що різний досвід країн впливає на громадян та вчить більш критично вивчати інформацію, отриману з різноманітних медіа, та перевіряти її. Отримані результати дозволяють дізнатися, чи мають студенти базові знання у сфері медіа, чи розповсюдженими видами маніпуляцій та пропаганди. Також зрозуміти, наскільки молоді люди можуть критично вивчати інформацію, отриману з різноманітних медіа-інформаційних ресурсів та перевіряти джерела. Ми намагаємося донести, що серед молоді особливо важливо пробудити критичне ставлення до інформації, працювати з джерелами її надходження, дотримуватися інформаційної гігієни.

Згідно з теорією інокуляції, поширеною в академічному світі боротися з дезінформацією треба превентивно, на випередження. За словами одного із прихильників даної теорії Сандер ван дер Ліндена, професора соціальної психології в суспільстві на кафедрі психології Кембриджського університету та директора Кембриджської Лабораторії соціальних рішень, методом для ефективної «вакцинації» від дезінформації є, так званий «pre-bunking» (попереднє спростування). Це означає, що замість того, щоб чекати, поки неправдива інформація пошириться, а потім ретельно перевіряти факти й спростовувати її, варто пояснити суспільству, де, як і в яких контекстах можуть відбуватися медіаманіпуляції (Сандер ван дер Лінден, 2022).

Ми вважаємо пріоритетною цілеспрямовану організацію соціальної роботи з формування медіакомпетентності під час підготовки у закладі вищої освіти здобувача освіти. Надважливу роль у формуванні професійної компетентності майбутнього соціального працівника/соціального педагога відіграє превентивна компетентність.

На наше переконання, від фейкової інформації необхідно «вакцинувати» саме молодь шляхом розвивання критичного мислення, ознайомлення з тактиками пропаганди та медіаманіпуляцій. Перспективи подальшої роботи ми бачимо в напрямі поглиблення вивчення проблеми маніпулятивного впливу в медіапросторі, а також захисту від медіаманіпуляцій та шляхів подолання пропагандистського впливу на учнівську та студентську молодь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова Н. Дослідження впливу мас-медіа в умовах інформаційної війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. № 48. С. 480-493. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001714> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Гороховський О. М. Фактчек як тренд розслідувань : можливості та перспективи : практичний посібник. Дніпро : ЛІРА, 2017. 133 с.
3. Лекції на підтримку України #GlobalMinds4Ukraine. Kyiv School of Economics. URL : <https://kse.ua/ua/leksi-na-pidtrimku-ukrayini/> (дата звернення: 24.03.2023).
4. Мартиненко І.О. Сучасні медіа-маніпуляції : механізми та інструменти протидії : кваліфікаційна (магістерська) робота. Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021. 79 с.
5. Медіаграмотність: як не піддаватися маніпуляціям? Prometheus. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:Prometheus+MEDIA_L101+2022_T3/about (дата звернення: 20.03.2023).
6. Ороховська Л. А. Трансформації суспільної свідомості під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2017. № 2. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2017_2_7 (дата звернення: 26.03.2023).
7. Пуцята І. Фейк як метод маніпуляції у ЗМІ : український досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Випуск 4, 2020 С.170-175. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-2020/feyk-yak-metod-manipulyatsiyi-u-zmi-ukrayinskyu-dosvid> (дата звернення: 28.03.2023).
8. Твердохліб О., Гайович Г. Сугестія та її прояви в сучасному інформаційному просторі держави. *Науковий вісник «Державне управління»*. 2022. № 1 (11). С. 222-239.
9. Шульська Н.М., Зінчук Р.С. Медіаманіпуляції в умовах російсько-української війни. *«Південний архів»*. 2022. № 90. С. 68-76.
10. Ягодзінський С. М. Інформаційний простір глобальних мереж: соціально-філософський аспект. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2012. № 2 (16). С. 66-69.

REFERENCES:

1. Aksenova, N. (2017). Doslidzhennya vplyvu mas-media v umovakh informatsiyanoi viyny [Study of the influence of mass media in the conditions of information warfare]. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001714> [in Ukrainian].
2. Horokhovs'kyi, O. Faktchek yak trend rozsliduvan' : mozhlyvosti ta perspektyvy : praktychnyy posibnyk [Factcheck as a trend in investigations : opportunities and prospects: a practical guide]. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].
3. Lektsiyi na pidtrymku Ukrayiny #GlobalMinds4Ukraine. Kyivs'ka ekonomichna shkola [Lectures in support of Ukraine #GlobalMinds4Ukraine. Kyiv School of Economics]. Retrieved from <https://kse.ua/ua/leksi-na-pidtrimku-ukrayini/> [in Ukrainian].
4. Mediagramotnist': yak ne piddavatsya manipulyatsiyam? [Modern media manipulations?]. Vasyl' Stus Donetsk National University [in Ukrainian].
5. Media literacy: how not to be manipulated? Prometheus. Retrieved from <https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1> [in Ukrainian].
6. Orokhovska, L. (2017) Transformatsiyi suspil'noyi svidomosti pid vplyvom novitnikh informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy [Transformations of public consciousness under the influence of the latest information and communication technologies]. Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2017_2_7 [in Ukrainian].
7. Putsiata, I. (2020) Feyk yak metod manipulyatsiyi u ZMI : ukrayins'kyi dosvid [Fake as a method of manipulation in the media: Ukrainian experience]. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-4-nomer-2020/feyk-yak-metod-manipulyatsiyi-u-zmi-ukrayinskyu-dosvid> [in Ukrainian].
8. Tverdokhlib, O., Hayovych, H. (2022) Suhestiya ta yii proiavy v suchasnomu informatsiynomu prostori derzhavy [Suggestion and its manifestations in the modern information space of the state]. Scientific Bulletin "Public Administration" [in Ukrainian].
9. Shulska, N., Zinchuk, R. (2022) Mediamanipulyatsiyi v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. [Media manipulations in the context of the Russian-Ukrainian war]. Southern Archive. [in Ukrainian].
10. Yahodzinskiy, S. (2012) Informatsiynyy prostir hlobal'nykh merezh: sotsial'no-filosofsky aspekt [Information space of global networks: socio-philosophical aspect]. Bulletin of the National Aviation University [in Ukrainian].